

Statsforvalterens fagdag: Selvbestemmelse for personer med utviklingshemming –
tvang og makt

Årsaker til maktbruk overfor personer med utviklingshemming

Stine Marlen Henriksen

Vernepleier, sosialantropolog og ph.d.-student i sosiologi

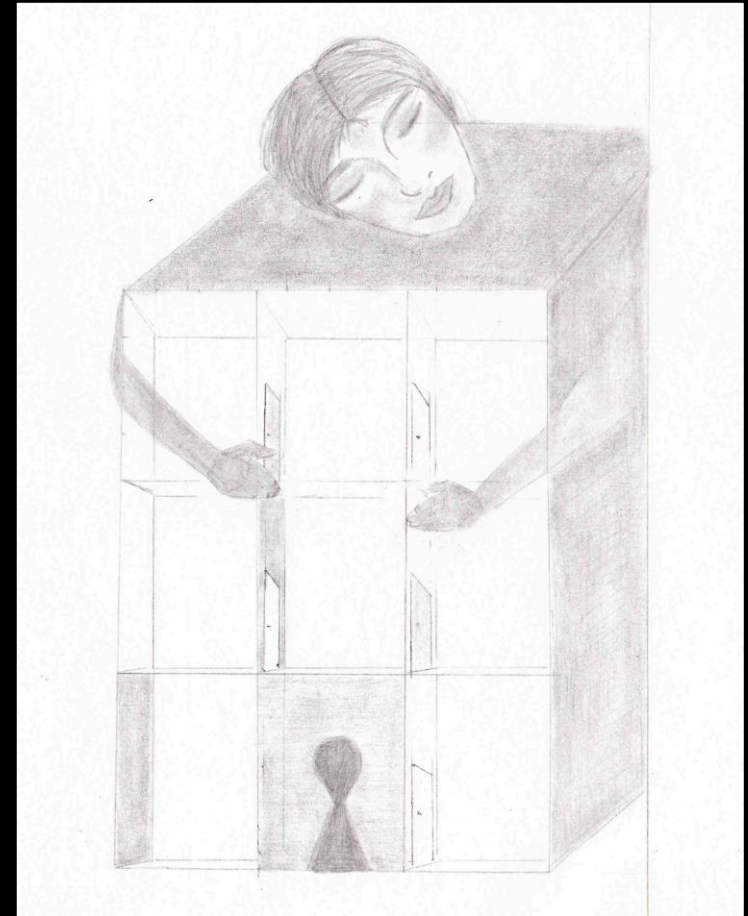
Årsaker til maktbruk

Fare for vesentlig skade

Eget doktorgradsprosjekt:
«Forståelse, makt og
materialitet»

Litteraturstudie

Illustrasjon av Linn-Terese Nilsen

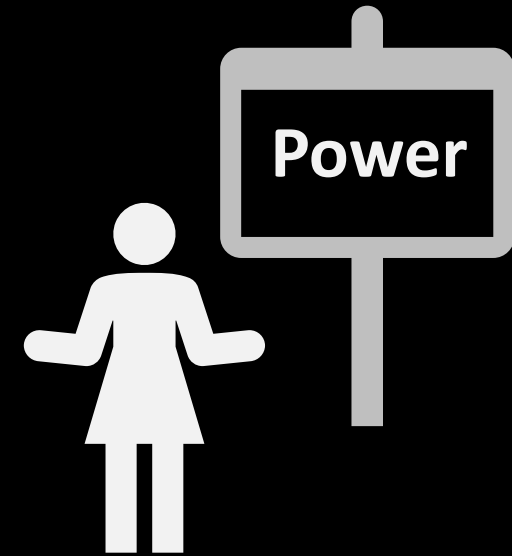
Forståelse, makt og materialitet

- Nærstudie av hverdagslivet ved «Blåveislia bofellesskap»
 - «Peder» og «Kristian»
 - 10 faste ansatte og 3 tilkallingsvikarer
- Læring og refleksjon
- Deltagende observasjon, intervju med ansatte og nærlesing av tvangsvedtak + et gjenbesøk
- Sosiologisk studie

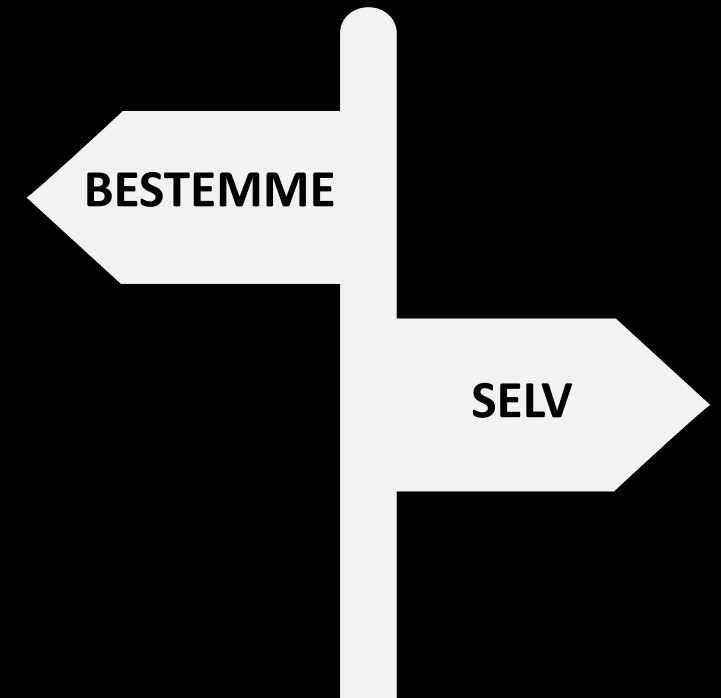
Litteraturstudien

- Oversikt over norsk og internasjonal forskning
 - ... om hva som *påvirker* og *får betydning* for ansattes maktbruk overfor personer med utviklingshemming boende i bofellesskap
- Systematiske og usystematiske søk i ulike databaser
- 25 studier, hvorav 11 er norske
- Det er uten tvil forsket mest på tvang, dog er «maktbruk» mer enn dette

Hva er «makt» og «bruk av makt»?

Bruk av makt som bryter
med personers
selvbestemmelse

Tvang

- Tvang i norsk kontekst (jf. helse- og omsorgstjenesteloven, 2011)
 - Tiltak som personen motsetter seg
 - Tiltak som er så inngripende at det uavhengig av motstand må anses som tvang
 - Tiltak som f.eks. skjerming
- Tvang i en internasjonal kontekst
 - Fysisk tvang, mekanisk tvang og skjerming

Insisterende praksis

- Insisterende praksis (jf. Owren & Linde, 2011)
 - Også kalt «uformell tvang» og «hverdagstvang»
 - Tiltak som faller utenfor den norske, juridiske definisjonen av tvang
 - Tiltak som bryter med personers selvbestemmelse
- Insisterende praksis i en internasjonal kontekst
 - Kaos av begreper – lite utforsket tema

Et kaotisk hav av mulige årsaker til maktbruk

- Årsaker knyttet til personen
- Årsaker knyttet til samhandling
- Strukturelle årsaker

1. Insisterende praksis
2. Tvang

- Årsaker knyttet til personen
- Strukturelle årsaker
- Årsaker knyttet til samhandling

Insisterende
praksis

Årsaker knyttet til personen

- Svært lite forskning er gjort, enda mindre når det omhandler beboere i bofellesskap (fire studier i alt)
- Overlappende funn: Brukes hyppig, ofte daglig
 - Norsk studie: begrepet ukjent, men tiltakene/teknikkene var godt kjent (Owren & Linde, 2019)
 - Internasjonal studie: hele 96 % av 126 ansatte brukte såkalt «therapeutic untruths» (McKenzie mfl. 2020)

Årsaker knyttet til personen

- Utfordrende atferd er *ikke* en hyppig årsak til bruk
- Brukes for å roe ned personen (Dörenberg mfl. 2018)
 - Samtidig anses ikke urolighet som en legitim årsak til maktbruk
 - Konklusjon: hva som anses som maktbruk er kontekstavhengig

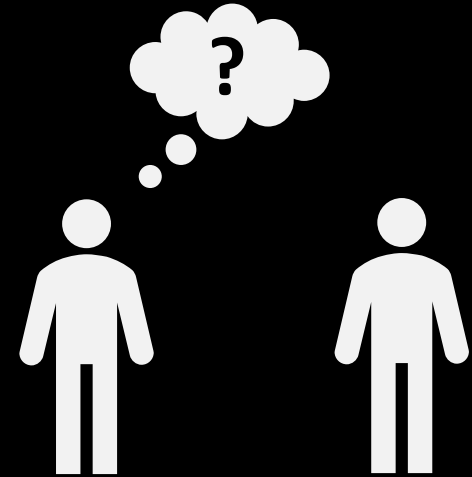
- Årsaker knyttet til personen
- Årsaker knyttet til samhandling
- Strukturelle årsaker

Insisterende
praksis

Årsaker knyttet til samhandling

Ved Blåveisia:

Ansattes forståelse av
beboerne, i samhandling med
dem, ledet til ulik maktbruk

Motsetningsfull og kompleks forståelse

Sosial og naturlig forståelse

- Basert på datamaterialet
- Forenklinger som gjør det mulig å snakke om ulike måter å forstå beboerne på
- Ansatte inntar *primært* den ene eller den andre forståelsen
- Forståelsen varierer – fra ansatte til ansatte, fra situasjon til situasjon

Forståelse og maktbruk

En sosial forståelse leder til praksiser som ikke går imot beboerens selvbestemmelse

- Å forstå beboeren som personer

Naturlig forståelse leder til praksiser som går imot beboernes selvbestemmelse

- Insisterende praksis (det ansatte ofte kaller «rammer»)
- Tvang

Naturlig forståelse

Ansatte inntar en naturlig forståelse av Peder og Kristian når de primært fortolker det beboerne gjør som *atferd* basert på generelle medisinske diagnoser og symptomer

- Minner om måten vi forstår fysiske objekter på

- Har motiver, hensikt og intensjoner med våre handlinger og ord – styrt av vilje
- Har språk
- Er dynamiske – vi lærer og utvikler oss

- Er determinert – styrt av naturlover
- Har ikke språk
- Er statiske – lærer ikke av verden rundt seg

En dominerende naturlig forståelse

Et mangfold av medisinske diagnoser og symptomer forklarer hvorfor beboerne gjør som de gjør

«Dårlig form»

Manglende
impulskontroll

Tvangshandlinger

Utviklingshemming

**Uro / indre uro /
motorisk uro**
Skapt eller ikke
skapt av for mye
stimuli

Diabetes

Autisme

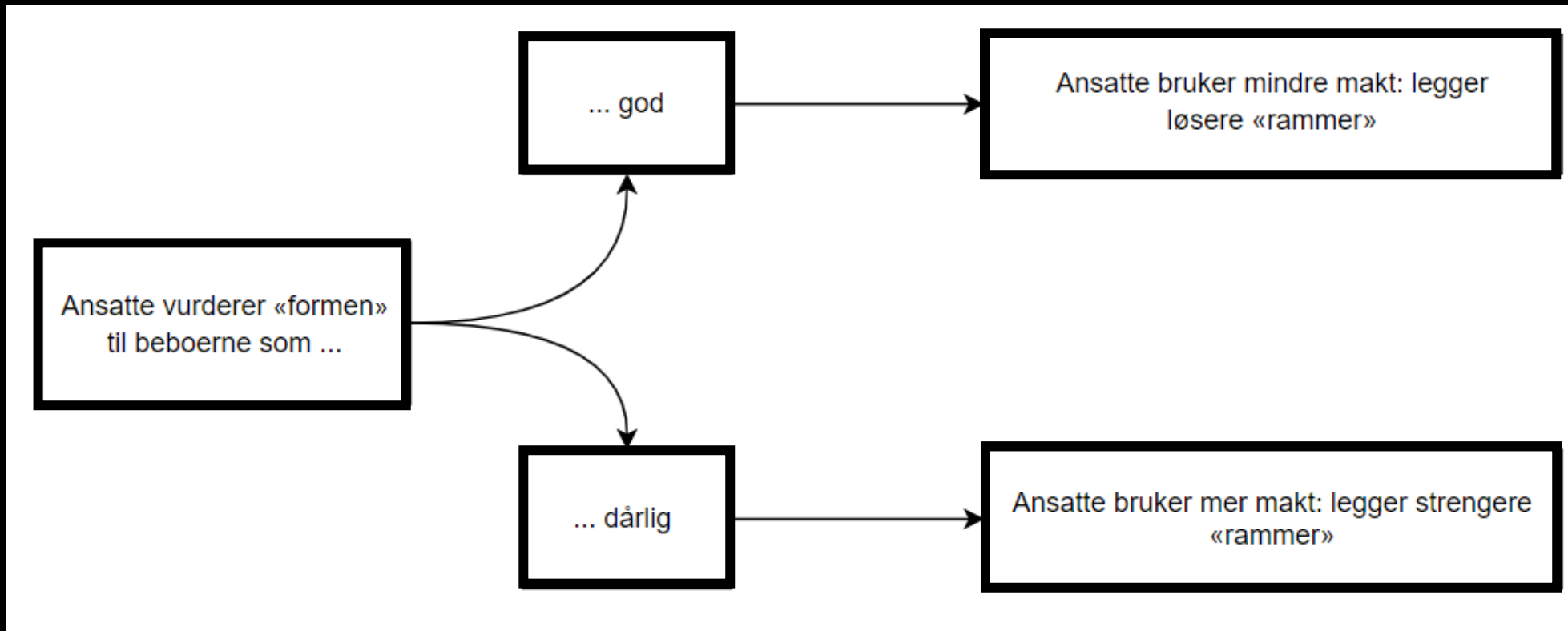
Epilepsi

Smerter

En naturlig forståelse og insisterende praksis

- Insisterende praksis (grensende til tvang) fremstår som uunngåelig, nødvendig hjelp når ansattes utgangspunkt er at beboeren preges av noe medisinsk
 - Det beboeren gjør er ikke et resultat av vilje, og det er derfor heller ikke kommunikasjon
 - Andre mer sosiale forklaringer blir «out of frame» for ansatte
 - Dette medisinske er utenfor beboerens kontroll – blir hjelpetrengende
 - Ansatte kan kun kontrollere det gjennom maktbruk – kontinuerlig

«Form» som kjernen i ansattes omsorgsarbeid

«Form» handler om ansattes forståelse

God «form»

- Normale, vanlige handlinger
- Lett å fortolke og forstå

Dårlig «form»

- «Utfordrende atferd»
- Uvanlige, unormale handlinger som er vanskelig å fortolke og forstå

Årsaker knyttet til samhandling

Dårlig «form» som en samlebetegnelse for formelle og uformelle diagnoser og symptomer som forklarer hvorfor beboerne gjør som de gjør

- Konstruert på bakgrunn av disse
- Lar ansatte gi mening til det de ikke forstår av beboernes handlinger og forsøk på kommunikasjon
- **Makt brukes mot det ansatte ikke makter å forstå av beboernes handlinger og forsøk på kommunikasjon**

- Årsaker knyttet til personen
- Årsaker knyttet til samhandling
- Strukturelle årsaker

Insisterende
praksis

Strukturelle årsaker

- Strukturelle forhold ved Blåveislia
 - En turnus som er tilrettelagt mer for tjenester til barn enn voksne – beboerne må legge seg 20.30
 - Faste, tildelte sitteplasser på fellesarealet (sterkt grensende til tvang!)
 - Forståelsen av beboerne som inkompetente og skitne
 - Ansattes rett på stedet begrunnes gjennom deres status som arbeidstaker, som ...
 - ... i samfunnets statushierarki er over beboernes status (ikke-arbeidstakere – uføretrygdede)

Strukturelle årsaker

- Samfunnsmessig, naturlig forståelse?
 - En naturlig forståelse er ikke noe nytt
 - Verken skapt eller vedlikeholdt utelukkende av ansatte ved Blåveisia
 - Generell oppfatning av personer med utviklingshemming som:
 - ... automatisk hjelpetrengende
 - ... med behov for beskyttelse
 - ... og som legitimerer maktbruk generelt (sterk paternalisme)

Strukturelle årsaker

- Andre studier finner at insisterende praksis
 - Brukes for å opprettholde rutiner
 - Brukes på oppfordring av pårørende – press eller enighet?
 - Brukes av hensynet til medbeboere
 - Brukes i stedet for / erstatter bruk av tvang
 - ... og parallelt slipper en å gjøre et omfattende, systematisk utredningsarbeid, og å motta råd og veiledning fra habiliteringstjenesten

- Årsaker knyttet til personen
- Årsaker knyttet til samhandling
Strukturelle årsaker

Tvang

Årsaker knyttet til personen

- Predikasjonsstudier med kvantitativ tilnærming
 - Personen viser utfordrende atferd
 - Yngre personer, oftest menn
 - Psykiske lidelser
 - Kommunikasjonsvansker

Kan også forstås som ansattes manglende kompetanse til å fortolke og forstå

Årsaker knyttet til personen

- Motstridende funn, sannsynligvis fordi ...
 - Personer med utviklingshemming «are not a homogenous group, and it is not possible to draw firm conclusions on the factors associated with restraint USE» (Fitton & Jones, 2018:277).
 - Hva som ses på som utfordrende atferd varierer stort
 - Utfordrende atferd er ikke nødvendigvis det samme som fare for vesentlig skade

- Årsaker knyttet til personen
- Årsaker knyttet til samhandling
- Strukturelle årsaker

Tvang

Årsaker knyttet til samhandling (tvang)

- Å bli utsatt for tvang leder til negative følelser, som f.eks. økt aggresjon, noe som leder til økt tvangsbruk
- Også ansattes opplevelse var negativ og påvirket tvangsbruk
 - Beboerne opplevdes som uforutsigbar
 - Ansatte tydde til tvang tidligere enn nødvendig fordi de var «on edge»
 - Ansatte utøvde tvang lengere enn nødvendig i frykt for hva som ville skje når den ble avsluttet, eller fordi de forble «in action mode»

Årsaker knyttet til samhandling

- Norsk studie av tvangsvedtak og meldinger (Rommetveit & Tollefsen, 2015)
 - Krav stilt til beboere
 - Ansatte som alltid er på «vakt» og ser etter tegn på at beboere vil vise utfordrende atferd, leder til en relasjon preget av mistillit (sammenfallende funn)
 - Somatiske årsaker oppgis hyppig av ansatte som årsak til tvangsbruk
 - kan være tegn på manglende selvinnsikt og bevissthet hos ansatte omkring egen påvirkning, samt manglende forståelse for relasjoners gjensidighet

Årsaker knyttet til samhandling

- Ved Blåveisia leder en naturlig forståelse til bruk av tvang – fysisk maktbruk og skjerming – fordi...
 - Det beboeren gjør er ikke et resultat av vilje, og det er derfor heller ikke kommunikasjon
 - Andre mer sosiale forklaringer blir «out of frame» for ansatte
 - Dette medisinske er utenfor beboerens kontroll
 - Ansatte kan kun kontrollere det gjennom maktbruk
 - **Og når insisterende praksis feiler, fremstår tvang som eneste mulighet**

Årsaker knyttet til samhandling

- Ved Blåveisia leder en naturlig forståelse til «fornyning» av tvangsvedtak – klipp og lim fra tidligere godkjente vedtak – fordi...
 - Beboerne forstås som deterministiske og statiske ting
 - ... beboerne vil, ifølge ansatte, aldri utvikle seg eller forandre seg så mye at tvang blir unødvendig
 - ... hvorpå tvang alltid blir nødvendig

- Årsaker knyttet til personen
- Årsaker knyttet til samhandling
- Strukturelle årsaker

Tvang

Strukturelle årsaker og tvang

- Predikasjonsstudiene om ansatte / personalgruppen
 - Flere yngre ansatte
 - Flere ansatte med lav erfaring
 - Personalgruppe med lav toleranse for vold
 - Flere mannlige ansatte
 - Flere menn ansattes ved norske bofelleskap hvor tvang utøves (Handegård, 2005)

Strukturelle årsaker og tvang

- Predikasjonsstudiene om boligform
 - Motstridende funn, dog synes en å bruke mer fysisk og mekanisk tvang i større institusjoner
 - Boliger hvor tvang utøvdes hadde oftere fellesareal (Handegård, 2005)

Strukturelle årsaker og tvang

- Norske studier om lovreguleringen av tvang
 - Synes ikke å ha ført til mindre tvangsbruk (Handegård, 2005)
 - Kan ha ført til mindre tvangsbruk i adferdsterapeutiske miljøer (Ellingsen, 2006)
 - Manglende kompetanse kan være årsak til økt tvangsbruk (Ellingsen mfl. 2011)
 - ... eventuelt ikke (Handegård, 2005; Nøttestad & Revis, 2006)
 - Ikke en reell økning av tvang (bare vedtak) (Dragsten & Søndena, 2014)

Strukturelle årsaker og tvang

- Eksempler ved Blåveislia
 - En gang tvangsvedtak, alltid tvangsvedtak
 - Kan være en årsak til økningen av tvang – at ingen tvangstiltak avsluttes
 - Viser svakheter ved systemet – Statsforvalterens overprøving – som i praksis godkjenner allerede godkjente vedtak år etter år
 - Andre studier finner også langvarige bruk av tvang (Stubrud, 2015)
 - For lav bemanning – låsing av «Hvitdøren»

10 gode årsaker til å kutte ut «form»

1. «Form» kan skjule at vi ikke forstår hva beboere kommuniserer til oss
2. «Form» kan føre til maktbruk mot det uvanlig, «unormale» ved beboere (det vi ikke forstår)
3. «Form» kan begrense vår forståelse av beboere som personer
4. «Form» får omsorgsarbeidet til å fremstå som individuelt tilrettelagt når det egentlig ikke er det
5. «Form» gir et skinn av faglig skjønn

10 gode årsaker til å kutte ut «form»

6. «Form» gjør oss mindre faglig
7. «Form» skjuler manglende kompetanse og hindrer med dette faglig utvikling
8. «Form» gjør maktrelasjonen mellom beboer og ansatt skjevere enn det den trenger å være
9. «Form» kan gjøre beboere maktesløse
10. «Form» kan misbrukes

Takk for meg 😊

Interessert i artikler
og referanser?

Send meg en mail –
jeg deler gjerne 😊